

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

IV

ՍԳԱՒՈՐ ԻԳԷԱԼԻՍՏ

(Յ. Յովհաննիսեան. Բանաստեղծութիւններ. 1908 թ.)

«Որքան մարդ շատ է սիրում, այնքան էլ տառապում է: Իւրաքանչիւր հոգու տառապանքների գումարը համապատասխանում է նորա կատարելութեան աստիճանին»:

Ամիկի Յիօսակարանից:

Ա.

Նոր դէմք չէ Յովհաննէս Յովհաննիսեանը մեր գրականութեան մէջ. ընդհակառակը նա աւագագոյնն է արդի բանաստեղծների շարքում և շատերի հոգեւոր ծնողը:

Յիշում էք, ինչպիսի՜ յաջողութիւն գտաւ նա իր 1887 թուին հրատարակած Բանաստեղծութիւններով, ինչպիսի հետաքրքրութիւն շարժեց թէ մամուլի և թէ ընթերցող հասարակութեան մէջ: Այդ այն ժամանակն էր, երբ Ս. Շահազիզի քնարը արդէն վաղուց լռած էր, իսկ Ռ. Պատկանեանը հազիւ էր լսելի անում իր հեգնող և բողոքիչ ձայնը: Սպասում էին նոր բանաստեղծի, ինչպէս մի նոր Մեսիայի գալստեանը, և ահա նա եկաւ—այդ բանաստեղծը՝ թարմ ոյժերով, նոր երգերով, անկեղծ ոգեւորութեամբ, սրտաբուլիս մեղեդիներով: Նա եկաւ սէր աւետելու և իր ու ազգի սուգը ողբալու, կոշտացած սրտեր փափկացնելու և դեղեցիկ գաղափարով ոգեւորելու: Մամուլը միաբերան վկայում է բանաստեղծի տաղանդը և ողջունում է նրա գալուստը. մի քանի քննադատներին նա ուղղակի հիացմունք է պատճառում և, օրինակ, ծանօթ գրագէտ Լ. Բաշալեանը «Արևելք»ում

իր քննադատականի մէջ ասում է՝ «Հիւսիսէն, ձիւնա-
զարդ պայծառութեանց ու գարնանազեղ տարածութեանց,
համապարփակ մշուշի և ճառագայթարձակ արևու երկրէն
կուգայ այս գիրքն, որ ձմրան վեհ դիւրութիւնն ու գար-
նան ժպիտն ունի, մշուշին սաստիկ մեղամաղձութիւնն և
կենսալի ճաճանչներն արփւոյն: Հեռուէն կուգայ, այլ
ինչքան մօտ է մեր սրտերուն: Բանաստեղծութեան գիրք
մը, բայց այս տեսակ բանաստեղծութեան գիրք մը երբէք
չէր եկած Ռուսահայոցմէ *...»: Բանաստեղծութիւնների
ժողովածուն շատ շուտ սպառուեց և այն էլ ինքնաբերա-
բար, որը չտեսնուած երևոյթ էր մեր մէջ: Աշակերտու-
թիւնը և երկսեռ երիտասարդութիւնը բերան էր անում
նրա «Հատիկը», «Աշուղը», «Գիւղի ժամը», «Միւնեաց իշ-
խանը» և արտասանում էր երեկոյթներին:

Յետոյ եկան՝ Ա. Մատուրեանը, Յ. Թումանեանցը,
Ջաւադ Բալուդեանը, Լ. Մանուէլեանը, Աւ. Իսահակեանը,
Դերենիկ Դեմիրճեանը, Շուշանիկ Կուրղինեանը և շատ
ուրիշները, որոնցից մի քանիսը միմիայն կայծեր արձա-
կեցին և ասուպի պէս անհետացան, մնացեալները թիւ-
րիմացութիւն էին թէ մեզ և թէ իրանց համար: Իսկ
Յովհաննիսեանը շարունակում էր իր գործունէութիւնը
մերթ ընդ մերթ երևալով մեր պարբերական հրատա-
րակութիւնների մէջ՝ շարունակելով գրաւել ընթերցող-
ների սրտերը և ազդել աւելի երիտասարդ բանաստեղծ-
ների վերայ: Աւ. Իսահակեանը արդէն ինքն է խոստովա-
նում, որ նա Յ. Յովհաննիսեանի աշակերտն է, մեծ է
Յովհաննիսեանի ազդեցութիւնը և Ա. Մատուրեանի վե-
րայ: Շուշանիկ Կուրղինեանը եթէ չի ազդուել Աւ. Իսա-
հակեանից, անտարակոյս ազդուել է նրա ուսուցչից, որ և

*) Տես Արեւիկ, 1887 թ. № 1154. նոյնպէս՝ Ա. Մանդինեանի
մատենախօսութիւնը Ազբիւրի 1888 թ. № 4., Ա. Գալստատարի, Ղ. Աղա-
յեանի, Գ. Ենգիբարեանի և այլոց յօդուածները ժամանակակից պար-
բերական մամուլի մէջ, Այլ ևս սերին յօդուածներ՝ А. Микаэльянцъ,
«Современ. армян. Поэты» 1903. և իմ յօդուածը Армянск. Бел-
летристы т. II.

վկայում է Յ. Մալխասեանը: Յովհաննիսեանի քնարի հընչիւնները քանիցս արձագանք են գտել և միւս երիտասարդ բանաստեղծների երկերի մէջ:

Այսպէս մեր նորագոյն բանաստեղծութեան ռահվիրան գրաւեց իւր պատուաւոր տեղը մեր գրականութեան պատմութեան մէջ և յոյս ունենք ընդ միշտ, զի

Միայն այն կապըն, որ միշտ է անմահ—

Սուրբ գեղեցկութիւն և սուրբ գաղափար:

Վեհ միտքը աղատ կենդանի կմնայ

Ու սէրն անձնազոհ՝ խեղճ եղբօր համար:

Բ.

Գեղարուեստի մասին տիրող կարծիքներից դուրս ամենից լնդ ունեւիւն այն է, որ դա մի գործունէութիւն է, որի միջոցով մարդու ուրիշին հաղորդակից է անում իւր զգացմունքներին, վարակում է նրան իւր տրամադրութեամբ, մասնակից է անում այն գաղափարական պրոցեսին, որ և կատարւում է հեղինակի ներքին աշխարհում*): Քննադատութեան դերը գեղարուեստի վերաբերմամբ վերին աստիճանի բազմակողմանի է և այդ չի վրիպել քննադատների հայեացքից: Փրանսիացի նուրբ գրիչներից մէկը***) այդ առթիւ իրաւացի կերպով նկատում է. «քննադատութիւնը վերին աստիճանի բազմատեսակ է լինում, նայած թէ ինչ առարկայ են ուսումնասիրում, ինչ տեսակ ուղեղի տէր է ուսումնասիրողը և կամ վերջինս ինչ տեսակէտ է ընտրել: Քննադատութեան օբիէկտ (առարկայ) կարող է լինել և մարդը, և երկը, և գաղափարը. նա կարող է դատաստան տեսնել և կամ միայն մեկնութիւն տալ»:

Ժամանակակից ամենահռչակուած քննադատ Բրան-

*) Տես ի միջի ալոյց Լ. Տօլստոյի՝ «Ի՞նչ է գեղարուեստը» աշխատութիւնը:

**) Տես Պօլ Բուրժէի «Ժամանակակից հոգեբանութիւնը» և ժիւլ Լէմէտրի կարծիքը Պ. Բուրժէի մասին:

դէսը կողմնակից է վերջին տեսակի քննադատութեան: «Նորագոյն քննադատութիւնը—ասում է նա—սովորաբար հանդէս է գալիս ոչ որպէս դատաւոր, այլ որպէս մեկնաբանող և բացատրող»: Անձնապէս մենք միշտ գերադասութիւն ենք տալիս նշանաւոր Դանեմարկացու կարծիքներին թէ գեղարուեստի, թէ գրականութեան և թէ քննադատութեան վերաբերմամբ:

Այս լռակէիս էլ մեզ հետաքրքրողը ոչ այնքան Յ. Յովհաննիսեանի տաղանդի չափն ու յատկութիւնն է, նրա բանահիւսական արուեստը, կամ նրա բռնելիք տեղը մեր գրականութեան մէջ, այլ այն, ինչ որ ամէն մի մարդու մէջ,—իսկ տաղանդի մէջ գերազանցօրէն,—լաւագոյնն է համարուում՝ նրա աւխարհայեցողութիւնը, նրա այն անտեսանելի ներքին կեանքը, որի տեսանելի և ըմբռնելի արտայայտութիւնն են նրա ոտանաւորները: Սակայն այն էլ կայ,—և բանաստեղծները այդ լաւ գիտեն—որ լեզուն, խօսքը անկարող է անվրէպ և անխաղախ արտայայտել այն, ինչ որ մարդուս սրտի խորքումն է կատարւում, նեարդերի ցնցումների, մտածողութեան փայլակների միջոցով... Եւ միթէ իրաւացի չէ բանաստեղծը,*) երբ ասում է՝

Какъ сердцу высказать себя?

Другому какъ понять тебя?

Пойметъ ли онъ, чѣмъ ты живешь?

Мысль изреченная есть ложь.

Взрывая, возмутить ключи:

Питайся ими и молчи.

Բառերը ներքին յոյզերի ստուերներն են—և ահա այդ անկատար գործիքների վերայ նուազուած եղանակներն են, որին մենք ունկնդիր ենք լինում: Ի՞նչ են երգում այդ մեղեդիները, ինչպէս են երգում. ո՞ւր են մեզ տանում, ի՞նչ են մեզ ներշնչում, ի՞նչ են աւետում: Յովհաննիսեանի բազմահնչիւն սիմֆոնիայի վերայ կարծես իշխում է մի ալեկոծ եղանակ—գա հազարերանգ կեանքն է:

Ի՞նչ է կեանքը—հարցնում է բանաստեղծը և պէս-

*) Андрей Бѣлый. *Стихотворения*.

պէս համեմատութիւններով պատասխանում է՝

Խաղալիք ես դու նենգաւոր բաղդի
Հողմավար նաւակ ալեծուծի ծովում,
Անհանգիստ թռչնակ մի վաարանդի,
Պարզամիտ տղայ փորձութեան բովում . . .

Մի անմիտ երեւոյթ է և մենք նրա ձեռքին խաղալիք՝
Գետի երեսն ընկած տաշեղ՝
Մենք գնում ենք հա առաջ.

Ես կասէի՝ ջրվէժի գլխից քցած տաշեղ, որ հորձանքի
միջից լոյս աշխարհ չեկած—չքանում, ոչնչանում է «փըր-
փրադէզ ալեաց միջին»։ Այդ միտքը նա յայտնում է
«Աւերակ»ի մէջ, որին նման է և մեր կեանքը՝

Ու, այսպէս ողջ մեր կեանքն է վաղանցիկ,
Ողջը լուկ ծաղը է անսիրտ բնութեան
Եւ սէր, և հրճուանք, համայն գեղեցիկ
Զոհ է աւերի և մոռացութեան:

Մահը իբրև մի սարսափելի ուրուական կանգնում է
նրա առաջ՝ մահը, որին ամէն ինչ զոհ է բերում բնու-
թիւնը՝ և կեանքի ծաղիկներ, և սիրոյ համբոյր, և անհուն
պատրանքներ, «կը գայ ժամը» (Երկու համբոյր) ասում
է բանաստեղծը—

Եւ ահա գունատ մահը կը դըռշմէ
Իւր սառն համբոյրը մեր սառ շրթուներն,
Եւ գիտեմ, որ նա պիտի չըխաբէ
Մեզ փաղաքշելով իւր անկեանք կուրծքին:

Եւ մինչև իսկ անմահ մտքի ծնունդ իդէալը «չքա-
նալու է ծուխի նման» (Գեղեցիկ օրեր)։

Մահը, այդ արար-աշխարհ սարսափեցնող անիմանալի
անյայտը, նրա անխուսափելիութիւնը—ընկճել է և յուե-
տես է դարձրել բանաստեղծներից շատ շատերին. Զօլայի,
Մօպսասանի, ապա դէկադէնտների և արդի մօդէռնիստ-
ների գրուածքներում նա կենդրոնական և գերակշռող
տեղ է բռնում. դա ըստ Արսէնիի «Ժամանակակից հո-
գեկան տրամադրութիւններից մէկն է», որից զերծ չէ
մնացել և մեր բանաստեղծը:

Բայց միթէ միայն մահուան անխուսափելիութիւնն է, որ մարդուս յոռետես է դարձնում. ոչ, Հարկաւոր է մի քիչ շրջահայեաց և զգայուն լինել տեսնելու համար, որ մարդուս կեանքը ինքն ըստ ինքեան *via dolorosa*՝ է

Կեանքը ստութիւն և դառնութիւն է: Ամբողջ երկ-
րագունդը

Մի ըուռը ցեխ է. լոկ ուրուական է—ամբողջ ստեղ-
ծագործութիւնը *)—

ասում է Յովհաննիսեանի սիրած բանաստեղծներից մէկը—Լէօպարտին, Կեանքի այդ սնայնութիւնից ճնշուած մեր բանաստեղծը վհատ հոգով իր շուրջն է նայում և տեսնում է միայն

... Կարիք և զրկանք

Եւ ստրկութեան ճնշող շղթաներ:

Ոչ աղնիւ զգացմունք, ոչ յստակ սիրոյ նշոյլ, ուրեմն ինչպէս կարող է բանաստեղծը սիրոյ և վայելքի երգեր յօրինել: Թմրութիւնը, քնեածութիւնը—ընդհանուր է, կարծես հէքեաթի մէջ պատմուած կախարդական քունն է պատել համայն մարդկութեան. եւ ինչպէս որ Յովհաննիսեանի ժամանակակից բանաստեղծը գիմում է «Պոյետ»ին ասելով՝

Թող քո երգում եռայ հուրը բարկութեան,

Թող երգդ այրէ հոգի անկեղծ արցունքով,

Թող արձագանք լինի աղնիւ ցանկութեան,

Ոգևորէ հայրենիքի սուրբ սիրով:

Թող երգդ հնչէ, որպէս վտակ կարկաչուն,

Որ սահում է մեղմ յորձանքով արծաթի,

Որպէս աղբիւր եռուն յոյսեր, ցանկութիւն,

Եւ ոյժ լսուի և մի ծիծաղ կենդանի: ...

Այնպէս էլ հայ բանաստեղծը «Աշուղ»ից է սպասում ոգևորութեան երգ, որը մարդկութեան յարութեան փողը պիտի լինի՝

Ասի աշուղ, առ չունգուրդ մեզ բան ասա՛ սրտալի.

Կարօտ ենք քու անուշ ձէնին, մի բան ասա՛ սրտալի.

*) A se setssò—ստանաւորից:

Արտի խօսք ենք ուղղում քեզնից, որ վեր հանել մեր հոգին...

... Առ շունգուրըդ, տուր լարերին, կրթակ վառել մեր
որտում,

Մեզ ամէնիս նոր շունչ տուող մի բան ասա՛ որտալի:

Գ.

Զարմանալի չպէտք է թուայ, որ XIX-րդ դարու վերջի
ռուս բանաստեղծների (Նադսոնի ու Պլէշէեի) և Յ. Յով-
հաննիսեանի մէջ յաճախ մեծ նմանութիւն ենք տեսնում,
չէ՞ որ նրանք ժամանակակիցներ են, մի կուլտուրայի դա-
ւակներ, միևնոյն տրամադրութեամբ համակուածներ: Յով-
հաննիսեանը ծնուել է 1864 թ., Վաղարշապատում, ուր
և անց է կացրել իր մանկութիւնը: Յետոյ նա անցնում է
Մոսկուա՝ Լազարեան ճեմարան և համալսարան, որը
աւարտելուց յետոյ, 1888 թ. վերադառնում է հայրենիք:
Այստեղ ուսուցչական պաշտօնով նա մինչև այսօր էլ գրեթէ
անընդհատ շարունակում է մնալ, մի տեսակ ֆէնիկս
ներիկայացնելով իւր շրջապատող գիւղական հասարակու-
թեան մէջ... Նա իւր աշխարհայեցողութիւնը կազմակեր-
պում է Լազարեան ճեմարանում (որտեղ աշակերտել է
Ս. Շահազիզին), համալսարանում, մայրաքաղաքի ինտէլի-
գէնտ մթնոլորտում, հայ և օտար գրականութեան ազ-
դեցութեանց տակ: Մանաւանդ տպաւորիչ պէտք է լինէին
ռուսաց կեանքը և գրականութիւնը, որ հեծում էին
հասարակական—քաղաքական դաժան պայմանների ժա-
նիքներում: Կարծես վերահաստատուել էին Պօղոս և Նի-
կողայոս կայսրների ժամանակները, կարծես Ֆրանսիական
Մեծ Յեղափոխութիւնից յետոյ տիրող Մետերնիխեան
շրջանն էր կենդանացել... Դա այն ժամանակն էր, երբ
Աղէքսանդր II-ի սպանութիւնից յետոյ Լօրիս—Մելիքովին
փոխարինում է Ռուսիոյ չար հրեշտակ Պօրեգոնոսցեւը և
անխնայ հալածանք է սկսում ազատ մտքի ամէն մի արտա-
յայտութեան դէմ: Յետագիւծութիւնը իւր խրախճանն է
կատարում թէ հասարակական կեանքում, թէ գրականու-
թեան մէջ և թէ դպրոցներում: Ոստիկանութեան կամա-

յականութիւնը օրէնք է դառնում, իսկ Շլիսէլբուրգի բերդը ազատութեան բռնաբարութեան մի սիմբոլ . . .

Կռիւ և բողոք արտայայտողները կամ Սիրիր էին քշուած կամ արտասահման փախած: Ընդհանուր հեծկըլտանքների արտայայտիչ հանդիսանում էր տաղանդաւոր Նադսոնը, որ մեր Գուրեանի նման շատ շուտ գերեզման իջաւ:

Բայց յոռեաես լինելու մի ուրիշ, դերագոյն, պատճառ ես ունէր հայ բանաստեղծը—դա հայրենիքի դառն վիճակն էր: Հարկաւոր չէ թերթել Ալիշան, Պատկանեան կամ Շահադիդ ծանօթանալու համար այդ վիճակի հետ, ինքը Յովհաննիսեանն էլ, նրանց տաղանդաւոր աշակերտը և անմիջական շարունակողը, այնքան գեղեցիկ, գունաւոր և հարուստ սիմբոլներով պատկերացրել է մեզ ազգի դրութիւնը: Ահա խոր հառանչանքի և վիրաւոր զգացմունքների—սիրոյ և վշտի զգացմունքների—գեղեցիկ արտայայտութիւն, մի Stabat Mater հայ բանաստեղծութեան մէջ՝

Դաբերով լացեր, ով մայր հայրենիք,

Եւ արեւնահոս վէրքերդ ցարդ բաց,

Անվերջ տանջանքիդ ահաւոր գաղտնիք

Անարցունք աչքից պահում ես ծածկած . . .

Մահամերձ հիւանդ՝ անփառք ապրեցար,

Հալւումես կամաց դու մոմի նման.

Դու կայծեր տուիր, խառոյկ չունեցար,

Գընում ես դէպի անխաչ գերեզման . . .

Հայրենիք, այդ վերացական գաղափարը մարմնանում է բանաստեղծի դրչի տակ, հոգի է առնում, որպէս զի . . . գնայ դէպի անխաչ Գողգոթայ: Եւ այդ այն պահուն, երբ բախտի վառ աստղը ժպտում է բոլոր ուրիշ աղգերին, երբ նոր կեանքի համար յարութիւն են առնում Յունաստան, Իտալիա, Բոլղարիա.

Եւ միայն դու ես, իմ խեղճ հայրենիք,

Որ շղթայակապ հեծում ես դարձեալ,

Եւ պատառ պատառ կուրծքդ գեղեցիկ—

Ընկած ես որպէս կենդանի մեռեալ . . .

Եւ անցած փառքիդ աւերակներից

Փրկութեան ոստը դեռ չէ կանաչում,
Կրճքիցդ հոսած արեան շեթերից
Քո տանջանքների փունջըն է ցօղուում:

Գուցէ հեղինակը չի էլ յիշում, որ նոյնպիսի պատկեր գարեր անաջ տուել է Պետրարկան իւր IV-րդ Կանցօնում, իսկ XIX-րդ դարում՝ Լէօպարդին իւր «Իսալիային» օղայի մէջ: Իտալացի հայրենասէրների մտապատկերը վերստեղծուեց հայ հայրենասիրի բանաստեղծութեան մէջ:

Եւ մինչ մարդուս գոյութիւնը բախտի խաղալիք է, իսկ վաղանցուկ կեանքը լպիրշ եսականութեան ասպարէզ, մինչ ամբողջ ազգը մատնուած դարաւոր ստրկութեան, կարծես իւր վերջալուսի հառաչանքներն է արձակում — անտարբեր բնութիւնը գալիս է թափելու իր գարնանային վարդերը, սոխակի երգերի և սիրայոյզ համրոյրների ակկոմպանիմէնտով: Բանաստեղծը, բնութեան սիրահար բանաստեղծը, բողոք է բարձրացնում բնութեան այդ անարդարութեան դէմ,

Ո՛ւր ես գալի, այ դարուն . . .

Զուր ես գալի, այ դարուն . . .

Այս «Նոր գարունը», ինչպէս նաև «Այ վարդ-աղջիկը», «Արագն Լկաւ»ը ու «Ալագեազ բարձր սարին»ը, իմ կարծիքով, Յովհաննիսեանի ամենայնոց բանաստեղծութիւններն են, որովհետև նրանց մէջ նա կարողացել է դնել ոչ միայն իր դարդոտ հոգին ու մաշուած սիրտը, այլ և ժողովրդի տառապանքն ու վիշտը: Զպէտք է մոռանալ, որ Յովհաննիսեանը գիւղացու որդի է և ինտէլլեգէնտ դառնալով, նա չի խզել իւր կապերը ոչ գիւղի, ոչ գիւղացու, ոչ էլ հողի հետ: Բնութիւնը նրան նոյնքան մօտ է, որչափ և իւր համագիւղացուն. իւր վշտերով և ուրախութիւններով նա զարմանալի կերպով կարողանում է ձուլուել ժողովրդի հետ, երգել նրա եղանակներով, զգալ նրա զգացմունքներով, խօսել նրա պատկերներով: Ահա այստեղ է ծնունդ առնում մեր իսկական ազգային պօէզիան, որի մէջ արտափայլում է մեր ժողովրդի ինքնատիպ պատկերը իր ազգային յատկանիշներով:

Դ.

«Նոր գաղուն» ոտանաւորի մէջ բանաստեղծի յոռետես տրամագրութիւնը իւր գաղաթնակէտին է հասնում և ապա սկսում է կրիզիսը՝ հեղինակի ներքին աշխարհում կատարւում է մի խոր և սրտամաշ հոգեկան ողբերգութիւն: Տեղի է ունենում խուլ կռիւ բանաստեղծի խառնուածքի, բնածին յատկութիւնների՝ մի կողմից, և կեանքի արհաւիրքներից առաջացած տրամագրութեան մէջ—միւս կողմից: Մարդկային վիճակը, չըշապատի արիւն—արցունքը նրան թելադրում են անիծել կեանքն ու գարունը, գանգատ բառնալ բնութեան և ճակատագրի դէմ, մահը գերադասել կեանքին... Այդ ճանապարհը կտանէր բանաստեղծին անյոյս յոռետեսութեան, ինչպէս, օրինակ, տարել էր Լէօպարդիին, Դուրեանին, տիկին Լուիզ Ակկէրմանին, որոնց բանաստեղծութեան մէջ յուսոյ և լուսոյ ոչ մի նշոյլ չկայ. «Ես չեմ ասի մարդկութեանը—առաջ ընթացիր. ես կասեմ՝ նրան՝ մեռիր, որովհետեւ ոչ մի յառաջադիմութիւն չի լաւացնի քո վիճակը երկրիս վերայ: Ամէն ինչ դէպի վառն է գնում աշխարհներից այս վատթարագունի մէջ. ոչ թէ դժոխքի դռների, այլ կեանքի շէմքին հարկաւոր է գրել Դանտէի «Թող ներս մտնողները թողնեն իրանց յոյսը խօսքերը», ահա տիկին Ակկէրմանի դաւանանքը:

Դուրեանական հիասթափութիւնից և անհուն յոռետեսութիւնից Յովհաննիսեանին փրկողը նրա առողջ բանականութիւնն է, լաւատես բնաւորութիւնը, իդէալիստ ոգին, գուցէ և ֆիզիքական առողջութիւնը: Սկզբում նա տատանւում է, տարակուսանքի մէջ է՝

Եւ պիտի հասնեմ մի օր փառոսին

Կեանքի կատաղի հոսանքից փրկուած...

Հարցնում է նաւորդը:

Եւ պիտի ծաղկի՝ կուրծքը սարերի,

Արդեօք կը տեսնեմ աղբիւրներն յատակ... ինքնամի

Հարցնում է տնաւեր պանդուխտը:

Ե՞րբ մեզ համար պիտ հանաչի ձեթենին:

Ախ, այն արդեօք կլինի՞ տարի նոր դարնան . . .

Հարցնում է երազախարը:

Մահամերձ մօր-հայրենիքի բերանն էլ նա նոյնպիսի հարցեր է դնում:

Նայում ես—արդեօք չե՞ն ցույց ասողեր,

Խաւար անապատն ահեղ հայծակով

Ձե՛ լուսաւորուիլ արդեօք առաջիդ . . .

Ձե՛ վառուիլ արդեօք այդը վառաւոր . . .

Եւ առաջ քան դրական պատասխաններ տալը այս հարցերին, բանաստեղծը ով գիտէ ինչպիսի՞ մտատանջութիւնների մէջ է ընկել, ինչպիսի ներքին կռիւ է ունեցել իր «ես»ի յօռետեօ կիսի հետ: Հեշտութեամբ չեն դրւում այսպիսի տողեր՝

Թէպէտ խեղդուած եմ ես դաժան վշտից . . .

Թէպէտ մինչ այսօր խաբուած եմ կեանքից . . .

Թէպէտ դառնութեամբ է հոգիս լցուած . . .

Բայց դու մի՛ յիշիւր իմ դառն վիճակ,

Խաբի՛ր ինձ դարձեալ շփեղ ցնորհով:

Ինքնախաբէութիւն, ինքնամոռացութիւն—ահա ինչ ճանապարհով է նա գնալու, որ չընկնի անդարձ յուսահատութեան անդունդը . . . Եւ կռիւը վերջացած է՝ իդէալիսը թէպէտ սգաւոր, բայց յաղթող է դուրս գալիս այդ ճակատամարտից:

Եւ ուրիշ կերպ չէր էլ կարող լինել, քանի որ բանաստեղծի բնութիւնը, ֆիզիքան, մինչև իսկ այս սգի բոլորներին սէր և ուրախութիւն է պահանջում:—Եւ այդ ուժեղ և հրամայող, բայց բնական պահանջին նա անձնատուր է լինում մերթ հասարակ ժողովրդի պարգութեամբ («Արագն եկաւ» և «Այագեաց բորձր սարին», որոնց մէջ խանդավառ սէրը գրկախառնւում է եարհ կարօտով), մերթ հեղինական կենսութեամբ կամ արեւելեան անհոգութեամբ՝ Ախ տուի՛ ինձ փաղցր մի փուն. Ձմաղ մանուկ. Արի իմ հոգեակ, իմ գիրկը արի. և կամ նրա

Երգը, իր պարսկական գունաւորութեամբ՝ և յայտնի
տունով՝

Իրաւունք տաւր՝ ծծեմ մեղրը շրթունքիդ,
Քաղեմ կարմիր այդ վարդերը թշերիդ.
Ու որ առնի հոտը շամամ ծծերիդ,
Եւ կարող է թէ մի գին տայ իւր կեանքին:

Բնադդը, բնութիւնը չի կարող խաբել՝ ցաւն ու վիշադ,
ասկէտիզմը—չեն կարող բնական լինել. ուրիմն աշուղի
ասածի նման

Զախորդ օրերը ձմրան նման կուգան ու կերթան
Վհատելու չէ. վերջ կունենան՝ կուգան ու կերթան.

Կմնայ մադկութեան առաջնորդ գաղափարը, որ լոյս
աշխարհ կհանի մեզ և մենք՝

Հաւատում ենք, թէ կը գայ օր
Բաղդը երազ չի թուիլ մեզ,
Թէ կը բացուի նա փառաւոր
Առաւօտեան վառ շողի պէս:

Թէ կը ցամքի դառն արտասուք
Լոյս կգառնայ այս սև դիշեր,
Կը փարատուեն կսկիծ և սուգ—
Կը գայ մայիս շնորհաբեր:

Յանուն այդ ապագայի, որին հաւատում էր և գեր-
մանացի յոռետես բանաստեղծ Լենաուն երբ ասումէր՝

Մեր տանջանքները նոր սերունդներին
Պէտք է աւետեն լաւագոյն կեանքի լուրը:

Յանուն այդ լաւագոյն կեանքի—չպէտք է վհատիլ
եւ բանաստեղծի բերնից խրախոյս է, որ լսում ենք՝

Մի՛ վհատիր, եթէ աւեր
Եւ սուգն ընկաւ քեզ բաժին.
Թող ստրկութեան մռայլ գիշեր
Ահ չբերէ քո սրտին:

Նա թարգմանում է Պլէշէեի յայտնի «Впередъ, друзья»
ոտանաւորը և ինքն էլ ընկնում է նրա ազդեցութեան
տակ և զանազան վարիացիաներով կրկնում է՝ «յուսան»:

«Հաւատան», «մի վհատիր», «քաջալերուիր», «յառաջ գնան» (28, 121, 127, 151 և այլ երեսները) հաւատալով, որ

... Կ'անցնէ խաւար
Կը վառուէ կրկին յուսոյ արշաւոյս,
Եւ ցանկալի օր կը գայ մեզ համար,
Կը շողայ բախուի ժպետ սիրայոյդ ...

Նա բացառութիւն չի անում և իւր մահամերձ ու շղթայակապ մայր-հայրենիքի համար, ու՝ ազգի տառապանքներին հաւասար, բուն զգացմունքով ու երիտասարդական սգևորութեամբ կոչ է անում՝

Մօտ է ժամանակ, դարձի՛ր, սիրելիս,
Փրկութեան ասաղը վառուում է ճակտիդ:
Ոտքի ել, հոգիս, շղթադ թօթափի՛ր,
Աչքդ բաց արա՛ւ այդ մահուան քրնից.
Թէև մահամերձ, դու մի ձայն հանի՛ր.—
Որդիդ օգնութեան կը գան չորս կողմից:

O pia fraus!

Ե.

Լուսաւոր ապագայի վառ յոյսը, այն անկեղծ հաւատը, որ մարդկութիւնը վաղ թէ ուշ կ'վերածնունդ տալիս է Յ. Յովհաննիսեանի բանաստեղծութիւններին մի տեսակ առանձին վեհութիւն, կրօնական վսեմութիւն, Այդ լաւատեսութիւնն է, իդէալիստական աշխարհայեցողութիւնը, որի տիեզերական թարգմանը հանդիսացաւ Մեծ Տառապեալը, նա էր, որ համայն մարդկութեան ցաւերին ցաւակից, անեղր վշտերով տանջուեց, բայց երբէք վհատութեան խօսք բերնից չհանեց՝ այլ միշտ յուսադրեց, թէ սիրոյ յաղթանակով մարդկային կեանքն էլ դրախտ կդառնայ: Սէր, միմիայն փոխադարձ սէրն է, որ հաշտեցնելու է եղբօրը եղբօր հետ (14 Յուն. 1895 թ.), նա մաքրելու է արցունքի ովկիանոսը և երջանկութեան բուրաստան է դարձնելու տառապանքների անապատը:

Կարգացէք Սիրոյ դիրքը ... Մինչև իսկ սիրած կուտի

անրիժ սէրը բանաստեղծը պատրաստ է զոհ բերելու «ճակատագրի խորթ որդոյ» երջանկութեան՝ գուցէ դրանով կ'կարողանայ

... արցունքը ցաւած աչերից

Մաշուած ճակատից թախիժը խլել:

Եւ նա մէնակ չէ, նա զգում է («Զատիկ» բանաստ.), որ ամբողջ՝

Խռովայոյզ միտքը մարդկան

Ըսպասում է այն օրին,

Երբ սէրը մեծ ու անվախճան

Պիտի յառնէ վերստին:

Սէրը—անմահ է, մէկ անգամ որ նա գերեց սիրտը մարդկային—նա չի մեռնի յաւիտեան՝

Ոչինչ սիրող սրտի վերայ

Բռնանալու ոյժ չունի:

Եւ որպէս մարմնացեալ յոյս կանգնում է բանաստեղծի առաջ ու Էջմիածինը՝ «անփառունակ ստրուկ երկրի» այդ «լուսագեղ փարոսը» («Դարեւ եկան» բանաստ.), տարագիր հօտի «արթուն ժողովողը» («Փրկութեան խաչը» բանաստ.)—դա է մեր յուսոյ խարիսխը, որին դեռ ժըպտում է Լուսաւորչի կանթեղը՝

Ողջոյն ազգի կենդանութեան երաշխիք...

Օ, այդ խորհրդաւոր լոյսը, մեր ազգի թշուառութեան դարաւոր ուղեկիցը... Թող նա չմարի. թող Արտաւազդի մահաբեր շունչը նրան չհանգցնի.

Զարկեցէք, դարբէններ, կըռանք սալին,

Զարկեցէք կըռանք—չթալքն ամբանան,

Անխճեալ արքայի կապանքն ամբանան.—

Եւ ահա կարծես բացւում է «ազատ լուսաւոր վիճակի ծիածան»... Բայց դա ֆաթա—մորգանա է, անապատի խաբուսիկ օգերի ոյթ, որ երազանքների հրապոյրներով յաճախ մոլորեցնում է դիւրահաւատ ճամբորդին: Ո՞ւր է այդ ծիածանը, ո՞ւր են նշանները ընդհանուր սիրոյ և երջանկութեան, ազգի վերածնութեան, որդիքդ եկան

օգնութեան, ո՞ր Մայր Հայաստան: Հորիզոնը շառագունել է, բայց ոչ թէ արշալուսի ճաճանչներից, այլ անել խաբուկից, որին զոհ են գնում՝ և ժողովրդի արիւն-քրտինքի վաստակը, և ազգի յոյս՝ մատաղ ոյժերը. այս հորիզոնը շառագունել է, բայց արեան գետերից, դահճի ծիածանից, «կարմիր ծիծաղից»...

Ինքը բանաստեղծն էլ տեսնում է, որ դա լսկ «երազ էր ցնորամիտ» ու սղբում՝

Աւագ ցնորքիս. դեռ մօտ չէ գարուն,
 Ոչ ժանգն է ջնջուել մեր շղթաներից,
 Ոչ մեր կուրծքն է վարդով զարդարուն,
 Ոչ այգն է ջոկուում խաւար գիշերից...

Գարունը կուգայ, բայց շնորհաբեր Մայիսը դեռ հեռու է. աշունք է տիրում՝ թէ բնութեան մէջ և թէ մարդկանց սրտերում: Երկայն և ձիգ աշխատանք է պէտք փառատելու մեզ չըջապատող խաւարը. հարկաւոր է անաչառ գործունէութիւն ժողովրդի մէջ. հարկաւոր է փափկացնել մարդկանց կոշտացած սրտերը և հաղորդակից անել նրանց լուսաւոր գաղափարների, ազնիւ ձգտումների. հարկաւոր է գիւղացու նման տրտը դուրս գալ, սուր խփով պատռել հողի կուրծքը և պահ տալ այնտեղ գերբնական հասիկը՝ սիրոյ և եղբայրութեան, լուսոյ և ազատութեան: Ճակատի տաք քրտինքով հարկաւոր է ոռոգել նրան. որպէս զի ծլի ծաղկի և ոսկէ սաւանով ծածկէ մեր արտը^{*)}: Եւ այն ժամանակ այլ ևս տեղիք չի լինի ոչ լաց ու կոծի, ոչ յուսահատ յուետեսութեան:

Այդ վեհ գաղափարը—աշխատել, կռուել, զոհուել մարդկային աւելի լաւ ապագայի համար—ոյժ և կարողութիւն է տալիս սգաւոր իդէալիստին չընկճուիլ կեանքի արհաւիրքների երեսից և Իբսէնի Բրանդին յատուկ յամառութեամբ և Մարսէլիէզը յիշեցնող ոգևորութեամբ կրկնել՝

^{*)} Տես Հասիկ ոտանաւորը, որը ռուս բանաստեղծ Կոլցովի «Пёсны Пахаря»-ն է յիշեցնում:

Դէպի վե՛ր, դէպի վե՛ր . . . Անվերջ է ուղիս .

Յողնեցան բազումներս՝ այս կռուումն անզօր,
Ապառեցաւ և վերջին ոյժն էլ ծնկներին—

Դէպի վե՛ր, սարն ի վե՛ր քաջասիրտ զինուոր:

Աւելի կարծրանան թող այս սև ժայռեր,

Աւելի թող սպառնայ անդունդն ահաւոր,

Դեռ շունչ կայ բերանումս, շարժուում են ձեռքեր,

Դէպի վե՛ր, սարն ի վե՛ր, ի՛մ արեւ զինուոր:

Դեռ հեռու է կատարն անամպ ու յստակ,

Բայց եթէ չը հասնենք այնտեղ մենք այսօր,

Վաղն այնտեղ ենք անշուշտ, մերն է յաղթանակ—

Դէպի վե՛ր, սարն ի վե՛ր, անվեհեր զինուոր:

Ահա ուր է տանում մեզ, Յովհաննէս Յովհաննիսեա-
նը, այս վհատ ու լքեալ օրերին:

ՄԻՆԱՍ ԲԵՐԲԵՐԵԱՆ

